

روبنانی لیکتی

لیکوال

جیب اللہ رفیع

ارزانی پست و ادبی تولنه خویشکی (نونبار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

د ارزانی پښتو ادبی ټولني خوېشکي د مطبوعه اتوسلسله (٦)

روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خوېشکي (نوبار)

١٩٨٩ع

د کتاب نوم: روښاني ليکني
د ليکوال نوم: جيب الله رفيع
د کاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي
د خپرېدو کال: ۱۹۸۷ع
د پريس نوم: جدون پريس پنبور
د چاپ شمېر: ۱۵۰۰
بیه: ۱۵۰۰ روپي

تہرون

دہ پستو د تاندا شاعر، تپاندا لیکوال

او

د ازرائی خویشکی د ادبی میراث پالوکی

کران

عبداللہ جنا عابد خویشکی

پہ

نوم

«ح - رفیع»

فهرست

مخ	سریک
۱	
۲	[۱] درو بنانی لیکن موخه او هلف
۴	[۲] درو بنانی لیکن ارخسنت او خصوین
۸	[۳] درو بنانی لیکن نایاوتی او کمیای
۱۰	[۴] درو بنانی لیکن پش نده کوی
۱۱	(۱) درو بنان خلی لیکنی او آثار
۱۲	۱- پشور رسم الخط
۱۴	۲- صراط التوحید
۱۶	۳- مقصود المؤمنین
۱۷	۴- فخر الطالبین
۱۸	۵- خیر البیان
۲۱	۶- حالنامه
۲۳	۷- درو بنان یونف موری تألیف
۲۴	۸- مکتوبات
۲۵	۹- واجیدی شلوك

مخ

۲۶

۱۰- درویشان شعرونه

۲۸

۱۱- سرودونه

۲۹

۱۲- فریحت المجتبی

۳۰

۱۳- خودپان (۱)

۳۱

(۲) رویشان دوله بیکنی

۳۱

۱۳- رساله غوشیه

۳۳

(۳) درویشان دپیر و اف بیکنی

۳۳

(۱) ارزانی

۲۵

۱۴- داریانی پینوون

۳۸

۱۵- داریانی بی نومه مجموعه

۳۹

۱۶- دحضرت رسول خوب

۴۰

۱۷- داریانی نثر

۴۱

۱۸- چهاررما

۴۲

۱۹- ۲۰- ۲۱- داریانی عربی، فارسی اوهند شرقی

۴۳

۲۲- داریانی مکیات

۴۴

(۲) ملا عمر

۴۵

۲۳- دملامر شعرونه

۴۵

(۳) علی محمد

۴۶

۲۴- دعلی محمد شعرونه

۴۷

(۴) میرزاخان انصاری

مخ	سرلیک
۴۷	۲۵- دمیرزاخان انصاری دپوان
۴۹	(۵) دولت لوانی
۴۹	۲۶- د دولت دپوان
۵۰	(۶) علی محمد مخلص
۵۱	۲۷- حالنامه
۵۲	۲۸- د علی محمد مخلص دپوان
۵۲	۲۹- رساله
۵۳	(۷) واصل روښانی
۵۳	۳۰- د واصل پښتو دپوان
۵۴	۳۱- د واصل الفنا می
۵۴	۳۲- د واصل دری شعرونه
۵۵	(۸) خواجه محمد روښانی
۵۵	۳۳- د خواجه محمد شعرونه
۵۶	(۹) کریمداد
۵۷	۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه
۵۷	۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه
۵۸	(۱۰) قادر داد روښانی
۵۸	۳۶- د قادر داد شعرونه
۵۹	(۱۱) اورکزی
۶۰	۳۷- د اورکزی شعرونه

افتاحیه

دارن انی پښتو ادبی ټولنې خو پښتني په منشور کې دا خبره هم لیکې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې ترخپله ورسه د پښتو ادب لمانځه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او دې لپکه به د ټولنې د ملگرونه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او اديبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دارن انی پښتو ادبی ټولنې د پان داپره د فخر او نان خبره ده چې دې لپکه مونږ د ټولو نه اوس د برې او کوزې پښتوخوا د پښتو ژبې دیوه زلمي، زيار کښ، معتمد، مایه نان او قدر او رڅمپه وال بناغلی سبب الله تفيج وړدگ یوه رساله «روبناني لیکنې» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاری د یاد په لپکه په یو نړیوال سیمینار کې وپاندي کې و، خپر وو.

دې لپکه انانې پښتو ادبی ټولنه د حبيب الله رفيع صيب د دې پېر زوی په پېره پېره مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققين به د رفيع صيب په تقلید کې زمونږ منږ به حوصله افزایي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د مینانو اولوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی به زمونږ دې کار او رسالې ته په درنه سترگه وکوي او مخ په وړاندې د تلوخته بهر اکرې.

والسلام

پروین مهاجور خو پښتني

صدر

انرانی پښتو ادبی ټولنه خو پښتني ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

سريزه

روبنان پير (۹۳۱-۹۸۳ھ) په خپل ديني ، ملي او سياسي غورځنگ كې ډېر زېور او سرتېري ملگري درلودل چې له دوى څخه ارزاني روښاني تر بايزيد را وروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او دروښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه كې يې پاڅه او شورو ځامو اچتكري دي . ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحريري اسنادو په رڼا كې د دې وياپه هم لري چې دده د پوان د پښتو لومړنى لاس ته راغلى بشپړ د پوان دى او له دهنه دا سلسله را پيلېږي .

زه دخوېشكو درنو ادبي ملگرو ته مباركى وركوم چې د پښتوخوا د دې لوى روحاني ، سياسي او ادبي شخصيت -

د نامه د راتلونکي کولو له پاره يې دغه په نوم ادبي
 ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي
 هلوځلو سرسپره د دې ټولني له خوا ادبي کتابونه او د
 کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپروي.
 زه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د ارزاني
 خوېشکي، په ياد د يوې خپرن غونډې (سيمینار) تاپيا
 هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

ډولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز
 کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو
 لوی نړيوال (عالمي) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه
 ما هم په دې سيمينار کې علمي غږيتوب درلود او د
 «ښايي ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته
 ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واوزوله شوه، دفاع ترې
 وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورسپې
 په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب
 او اهماه افتخار يې زما په غاړه ؤ، خپره شوه. د مون
 تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې - بېلې په کتابي
 بڼه هم خپرې کړو، نوځکه مو په کتاب سرسپره د مقالې
 د بېلو بېلو جن وو په بڼه هم چاپ کړې، خود نا وړ حالاتو
 له امله هماغلته په مطبوعه کې پاتې شوې او نشته شوې.

تقدیر داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې خپرول
 د ارزاني خوېشکي ادبي ټولني له خوا تر سره شې، هداوو-

چې دوی له مانه دار زانی خوېشکې د سمینار له پاره رساله
و. غوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار د یار »
در وښایي لیکنې رساله ورته وپاڼدې کړه .

ما دا رساله دا سې وخت لیکلې چې در وښایانو د پر
آثار لاپه لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیانوی نظراً
پرې وکې او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد
مې پرې وړ زيات کېدل خوله دې ټولوسره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لاینه کړی دی ، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی ناپه ډاډه کوم او په
همدې ډاډې د درنو لوستونکو مخې ته ندم ، د تېروتنو
بخښنه غواړم او دار زانی خوېشکې ادبي ټولني ته یې د
« برگ سبز تحفه در وېش » په بنا وپاڼدې کوم ، خو یې -
تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي .

په مینه

ح - رفیع

پېښور ، کون تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ ل ۱۹۸۶ ع ۲/۱۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

په دې کوچني اثر کې مونږ تاسې ته دروسنایي ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول درې پېژنو چې تر اوسه پاتې پېژندل
شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي .
داسې ښکاري چې د زمان توپیر وبادونو د دې ادبي-
کلرار ډېر تاند کولو ته شو په شو کړي اوله ېې رحمه
سپلیوسره وېرې دي او یایې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې دلتهون انتظار باسي .
مونږ دا همدغېت گڼو او په لنډ ډول تاسو
د رانه لوستونکي ورسره اشنا کوو .

[۱]

دروېباني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره نقل مؤرخين يوه خوله دي چې دروېبانيانو دمبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت - تر لاسه کول او د دې مېرني ملت له غاړې نه د استعمار د څغ - لرې کول وو، خود دې سياسي ډگر په څنگ کې د وی د ادب او عرفان په ډگر کې هم سر لاري وو او د کار اېتکاري په لاس کې و، د وی سر بېر ه پر دې چې د تصوف تر وېښته سره مسألي خبرې لي پخپلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پير روښان داسې وخت په پېښ کې پېچې په هند کې د پښتنو لوديانو ټولو اکي نه منځه تللي وه او د بابر له خوا چې د ډياري پښت ناست و پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لېږد کې دده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنۍ ماشوم و -

، کاغذی کرام ، ته راغله (۱۶) .

همداران کله چي بايزيد رو بنان وليدل چي کورکاني حاکمان
 يوه وځ پښتنه مېرمن و نيوله او ددې ويښتان يې د ژر ندي
 له پله سره و شړل ، چي ژرنده به خرخېده نو دا به هم ورسره
 چور لېده (۲) ، دې پېښې هم د بايزيد پښتني احساسات راوپارول
 او ددې ظلم او تېري په مقابل کې يې له قيام ته بله لاره ونه ليدله
 نو همدا وچې لاس په کار شو او د ژوند تر پايه پورې يې په
 مېړانه له دښته و سره مبارزه او مقابله وکړه .

روښانيانو سر پرې چي له دښته و سره د ډگر جنګونه
 وکړل ، د دوی په ليکنو کې هم دا هدف تعقيب شوی چي په
 ټولو روښاني ليکنو کې ځای په ځای دا هدف کله په صراحت
 او وانه خوله او کله بيا د رمز او اشارې په ژبه ليدل
 کېږي ، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه څرګندېږي
 چي په تيراه کې يې دخپل ملي نهضت له پار مرکز و ټاکه ،
 ماليه يې واخيسته او دروښان زامنو پخپل نامه سکه
 هم و وهله (۳) .

(۱) حالنامه د بېلو- بېلو اخځونوله خولې .

(۲) : معارف ، ۱۹ ټوک ، ۴۳۵ مخ ، د پښتو ادبياتو تاريخ له خولې .

(۳) : مخزن ، قلمی نسخه ، ۱۱۶۲ هـ ق کال .

[۲]

د روښاني ليکنو اړخيت او خصوصيت

د روښاني ليکنو اړخيت له دې نه اټکلولاى شو چې د دې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوي نوي نوي ليکنې کېښودل شوي او دا ادب هم دېښ او فورم او هم د موضوع او محتوا له پلوه په نويو لارو روان شو.

دېښ له پلوه دا دې چې د په لاس کې معلو مانو له مخې:
- د خيال بيان په وسيله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر نښت کېښودل شو.

- ارواښاني روښاني لومړی ځل په پښتو کې يو بشپړې دېوان سپرېښود.

- دولت لوانی روښاني لومړی ځل په پښتو کې رکعي - عر واض تطبيق کړل (۱).

---

۱۱ د تفصل له پاڼو وگورئ؛ د دولت دېوان، سرين، د استاد پوهاند عبدالشکور رشانيکڼه.

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنا مې پیل کړی .
 - دوی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیا نه
 بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱)، او داسې نوښت...
 همدا راز د موضوع او محنتی له پلوه د دوی په آثارو کې په
 اسلامي تصوف نوې زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

آته پورې وټاکلې چې ټول په یوه خوله په دې لاره روان
 شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف د اړخ پورې ونښتلې او
 وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات و چې مخالفینو یې هم
 له لیاقت او قدرت نه سترگې نشوې پټولای او اخوند دروېزه
 چې د دوی لوی مخالف دی او د کورکاني سلطنت په لاسه یې په
 دوی د کفر ټاټوبي لگولی دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

۱۵ : د تفصیل له پاره وگورئ : ادبي ستوری ، د لیکونکو تالیف ، (۱ - ۱۷ مخونه .

معترف دی، او پخپلو آثار وکې یې ځای په ځای د دوی د
لیاقت یادونه کوي.

اڅوند در وپزه د بايزيد ر و بنان په باب کله چې په کابل
کې بندي ؤ وایي :

« اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نموده
که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... » (۱)

په مخزن کې وایي :
« بايزيد چه بر په عقل پور ؤ ، د دنیا عقل یې چه پر ؤ ، -
هوښیاري او څیر کي یې چه پره زده وه ... » (۲)

« د اثار یک یو حکمتی ؤ ، کل دفتر د شریعت یې پخپل (اس کې) ،
همداراز د ارنانی په باب وایي :

« ... و ارنانی چون شاعر تیز فهم و فصیح زبان بود در
انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی
بیان کرده ... » (۳)

در و بنایانو ادبي متره (قدرت) له دې نه هم معلومولای
شو چې در و پزیران سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور
وو چې د دوی لاره ونیسي، در و پزه مخزن دده د آثار و په

(۱) : تذکرة الابرار والاشرا، اداره اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) ، (۳) : مخزن قلمی نسخه، په ۱۱۴۲ هـ ق کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکو کي دکتابونو.

(۴) : تذکرة الابرار والاشرا، ۱۴۹ مخ.

پيروي او رقابت په مسجع نش وليکه او حتی اعتراف يې وکړې:

«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع»؛

و علم و علماء میگرد و شعرهای لایعی به افغانان می نمود

پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد...» (۱۱)

او هم يې دده د فارسي آثار و لکه صراط التوحيد، حالتي

او نور و په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبین

اونور وليکل او هم دده پيروانو د ارزاني، مخلص، ميرزا،

دولت او نور و روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنا مې

وکښلې.

د روښاني ليکنو اهميت د ژبې او ويو (الفاظ) له پلوه هم

دېر زيات دی، ځکه ددوی په آثار و کې د پښتو دېر داسې

سوچه او په زړه پورې ويي (الفاظ) راغلي چې اوس له ژبې

نه وتلي او مړه شوي دي، حتی که يوازې د روښاني آثار و

له ويو نه قاموس ترتيب شي يو لوی قاموس کېږي.

[۳]

د روښاني ليکنونيا وټي او کميا بي

له تاريخي سندو څخه دا هم ښکاري چې روښانيان ډېر لويه ډله وه او د دې ډلې زيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين^و خود دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله دروښان د ليکنو په لږکې چې په تاريخي سندونو کې يادې شوي، داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پسته نشته او هم دا زاني^و ډېرې ليکنې تر اوسه ورکې دي او - يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې دروښانيان له دې کبله چې د روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او هم په روښاني ليکنو کې د دروښانيانو له خوا پرې لگول شوي نورو نه موندل کېدل نو يوازې څه چاره يې د اليد له چسې د دوی آثار محوه کړي او له منځه يې يوښي، پخپله دروښانه -

په دې باب حکم کې و :

« ... اما غرض از توضیح قصه او (روښان) انکه رساله‌ها
و تصنیفها نیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت -
و جماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) و بدان
معتقد نشوند ... » (۱)

داڅه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښان
د دښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د
لیکنې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د خیر البیان «د
ساتنې په باب لیکي :

« دمیا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنگ کې یوازې -
د دې له پاره تال و چې د خیر البیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوې
وه، ټول لښکرې محطل کې او ترهڅې له هغه ځایه ونه خوځېده خو چې
کتاب نه و ورته وارسېدلی » (۲). او هم دیوې جگړې په برخه کې
ده مقصود المؤمنین «د ساتنې حال داسې لیکي :

« په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د یازید
کثر زوی چې ورسره مقصود المؤمنین و ځان ابا سین ته -
وغورځاوه ... » (۳).

داو د روښان لیکو دنیا و تې علت او داو د روښان آثارو
د پاتې کېدو اعجاز!

(۱) مخزن، قلمی نسخه . (۲) حالنامه، ۱۷۹۸ یا ۱۷۹۹ (دینتو مجله، دینتو اکې، ۱۹۵۱)،
دوهه کال، څلورمه کچه، له اردو انسایکلوپېډیا آف اسلام مخد و آنت محمد شیخ لاهور د مکتب دینتو لپاره.
(۳) حالنامه، (روښانیان یا د مخلو تاریکیان، عبدالاکبر خان اکبر).

[۴]

دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي

په دې ليکنه دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي تر
څلوروسر ليکونو لاندې وړاندکېږي :

(۱) : د بايزيد روېبنايي خپلې ليکنې او اشار .

(۲) : روېبنايي ډوله ليکنې .

(۳) : دروېبنايي ډيره و انو ليکنې .

(۴) : روېبنايي ډوله ليکنې .

(۱)

دبايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان پښتورپره چې د سياست د ډگر کې تډی
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې و ه
او په خپل ناولونو کې شونډ کې يې ډېرې ليکنې کړې چې
حيثي يې پاټې او حيثي يې دنما يې سيليو ورسره وېرې دي،
نښې ښاني ښيي چې دده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وي
چې اوس يې يامتن په لاس کې دی او يا يې نوم نومون غوږون
ته رارسېدلی دی. په نورو قريوسو پرې اخوند درويزه
خوخل دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ماسد در باب طلب پير رساله هانوشته ... »^(۱)

(۱) مخزن ، قلمي نسخہ .

«... ورسايل بيار در باب الحاد تاليف نموده ...»
 همداران دځينې نوروما خذونو له ښکون نه هم ښکاري
 چې ده د پېرې ليکنې کړې او دخپل مسلک د تبليغ له پاره يې هرې
 خواته استولى دي، ده په مغلوړو ژبو ليکنې کولای شوې او
 په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې
 دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط :

دولت لوامني دخپل د پوان په يوبيت کې ويلي دي:

افغاني لفظ مشکل و لوست کو پښ نه شه

ورته وشو کښنده ديارلس حرفونه

دا بيت ښکاروي چې پيرروښان د پښتو غږونو له پاره
 ځانگړي تودري رسني او تاحلي دي، سره له دې چې په ځانگړي
 ډول د ښان د ليک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې
 خو د پخپل بيان (تفصيل يې وروسته راځي) دور کې نسخې په
 تر لاسه کېدلو سره څرگنده شوه چې د دې نسخې د سر
 څو رس مخونه د ليک دود په باب دي، چې بنايې همدا به
 دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري-

(۶) : مخزن، قلمي نسخه .

له ديان لسونه زيات او د پښتو حكاكې ي توري له ديارلسو نه كم دي .

د خير البيان دنځې په لځنيو څرلسو پاڼو كې په مجمعي
 قوكه عام توري چې «ا، ب، پ، ت، ج، ح، خ، د،
 د، د (ت دال لاندې ټكې چې داوسنې «خ» غښ يې بنود)،
 ذ، د (د دال په منځ كې ټكې چې داوسنې «ن» غښ يې بنود)،
 ر، پ، ز، ب (چې داوسنې ټې لارڼه «غښ يې وركاوه) پس (سین
 ته يې دلاندې درې ټكې وركړي) ش، بن، ص، ض، ط،
 ظ، ع، غ، ف، ق، ك، گ (د كاف سرته يې كچه وركړي)
 اوبل توري يې هم «گ» ليكلي چې د توپير دليل يې نشته) ل، م،
 ن، ن، و، ه، ل، ا، ي «دی راغلي او د پښتو د خاصو غښونو
 توري يې د «چپ گڼ» په گڼون د وولس توري دي او كه
 هغه مكرر ناپېژندل شوي گڼ» چې توپير يې نه ښكاري پكې
 و شمېر و، نن بيا د دولت له خوا ياد شوي ديارلس حرفونه
 پوره كېداي شي. (۱۱)

۱۱: وگورئ: د خير البيان د عكسي چاپ لومړنۍ لځونه، ۱۳۵۳ هـ ش .
 داسې ب پښي چې د خير البيان دوهم «گ» د اورمپي ژبې د سيو
 ځانگړي غښ (صوت) له پاره وضع شوي چې په دې حساب د دولت ديارلس حرفونه
 يا ډول په ځای دي . (د تفصيل له پاره وگورئ: د زمخري د خوشال بابا ،
 د ليکونكي تحقيق ، پښتو اكيډمي، پېښور، ۱۹۸۵ ع .

د پښتو د ځانگړو غږونو د ادول توري په ټولو روښاني
 ليکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
 لکه خير البيان، دارزاني، دولت، ميرزاخان او نور و دېوانونه
 او هنر وښاني نسخه چې دارواښاد دوست محمد پرې پښتانه
 کتابتون نه تر لاسه شوي، ټول په همدې ليک دود دي.

۲- صراط التوحيد :

صراط التوحيد د بايزيد روښان بل اثر دی چې په
 ۱۷۸ هـ ق کال يې په عربي او فارسي ليکلي او د خليفه په لاس يې
 اکبر بادشاه ته لېږلي و، خو دی دخپلو مريدانو په حلقه
 کې شامل کړي، اکبر ددې کتاب په ليدو او لېږلو خوښ
 شوی و او ۱۱۰

ددې کتاب يوه نسخه د پېښور د عجائب گره مهتمم ښاغلي
 عبدالشکور د پېښور د بالامافه د فضل صمداني له کتابتون څخه
 تر لاسه کړې او په ۱۹۵۲ع کال يې په ۱۱۶ مخونو کې خپر کړې ده -

(۱) حالنامه: خير البيان، د مولانا قاسمي سريزه، ۲۷۸ مخ، د پښتو ادبياتو
 تاريخ (د وهه ټوك) د استاد حبيبي، ۲۶۲ مخ. وركه خزان (د هره ټوك)
 د هېمېش خليل، ۱۹ مخ. روښانيان د مغولو تاريخيان، د
 عبدالاکبر خان اکبر، ۹۲ مخ.

خړلکه چې د کتاب لومړني اته مخونه نښته ، فوټرکنده نه ده .
چې په دې کتاب کې اکېن ياد شاه ته خطاب شوی او که نه ؟ او
که شوی په څه ډول ؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي
چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي .

د کتاب په لومړيو پنځه ډېرش مخونو کې يې خپلې ژوند پېښې
په فارسي ليکلی او په پاچي کتاب کې يې يوه موضوع هم په عربي
او هم په فارسي راوړې ده ، د ځان پېژند کلو يه نه وروسته
پاچا يانو ته درې لارښوونې ليکي ، ورپسې په لومړي باب کې
د شريعت ، په دوهم باب کې د طريقت ، په درېيم باب کې د -
حقيقت ، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د
سکونت خبرې کوي .

استاد حبيبي د هراط التوحيد عربي او فارسي دواړه
کمزورې کښي او وایي چې دی کورنې کوی چې خپل مقاصد
په آیاتو ، احاديثو او عربي مقولو ثابت کړي ،
مگر هغه احاديث چې دی په دې رساله کې رانقلوي
اکثر يې د علم او فن له مخې صحيح او ثقه
احاديث نه دي او ډېر لنډ منقولات يې
سند خپري (۱) .

---

(۱) : د نينو ادبياتو تاريخ ، دوهم ټوک ، ۲۶۲ - ۲۶۵ مخونه .

۳- مقصود المؤمنین :

مقصود المؤمنین د بایزید روینان بل اش دی چي په عربي يي ليکلی او کومه نسخه چي يي دارو اباد ډاکتر محمد شنيح خو پشکي لاهوري سره وه په هغې کې ترکينو لاندې فارسي ژباړه هم شته، بله نسخه يي د حيدرآباد دکن په آصفيه کتابتون کې خوندي ده، او بله نيمکړې نسخه يي په غزني کې - تر لاسه شوه چي ځای پر ځای ترکينو لاندې په فارسي ترجمې پر سره پښتو ترجمه هم لري. د دې اثر انتقادي متن ډاکتر مير ولي مسعود له مفصلې عربي مقدمې او تشریحاتو سره له اسلام آباد تخنځه خپور کړی دی. علامتر بایزید روینا درو بناني ردې او مسلک په برخه کې دخپل مشر زوی پشخ عمر، په غونښتنه ليکلی چي ځای په ځای يي ده ولیدي العزيز، په نوم خطاب ورته کړی دی. د انسخه په ۱۲۲۲ هرق کال د وهجې خور په خور لسم نېټه خطاطي شوی او د آصفيه د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوه کالو وروسته کښل شوې ده (۱)

د کتاب ټول يو ویشات بابونه لري چي سر ليکونه يي :
 (۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ايمان (۴) خوف (۵) رجا -

(۱) پښتو (د پښتو اکیډمي مجله، دوهم کال، څلورمه څپه، د محرم ډاکتر شنيح لاهوري مقاله د قاسمي ژباړه -

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا ، (۱۱) آخرت
 (۱۲) توکل ، (۱۳) اوقات توبه^{اوله} ، (۱۴) نه تر (۲۱) ، باب پورې اته مقامات
 دی (۱)

د دې کتاب د لاهور نسخه (۹۵) پاڼې لری ، لیکې نستعلیق
 دی ، عربی متن یې په توره سیاھی او فارسی ژباړه یې په سره
 رنگ لیکل شوې ده . ۳۰۰

۴- فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید رو بنان یو بل اثر دی چې د وخت
 پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د فورویکنو
 او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه ، یوسف په لاس دهنې وخت د
 بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی .
 د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خونسخې
 یې په لاس کې نمنسته او نه خنځرگنده ده چې دا کتاب په
 کومه ژبه و(۳) .

(۱) خیر البیان ، سرین ، ۲۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټولګ ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیق مقاله ، د خیر البیان سرین ، ۲۹ مخ .

د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

۵- خیر البیان :

دبایزید و مینان د پرمهم او د پرمشهور کتاب خیرالبیان
دی او همدا کتاب و چې داخوند در و پزه په سترگو کي اغزی
و، او پري ليکلی يې و و:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آن زمان ایشان
را خلوت میفرموده و ذکر میداده...»
او بیابلهای لیکی:

ه و این ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید...
او چي په دې يې همخوانه سهرې نوي بيا ليکي :
« وايضا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات
اورا بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده
و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را
بزبان هندی اما هر کدام از این کلمات ناموزون و ناموافق
افتاده...» (۳)

په دې يې هم د زده تا و نه کمپري او پسې ليکي :
... و آخر خیرالبیان نام برده و چون معلوم ... و
مشحون از افتراء و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

(۱)، (۲) : مخزن، قلمی نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار، ۱۲۸ مخ.

و آگر ۱۰۰ البیان نامند هم مناسب است (۱) .

د خیر البیان نسخې ورکې وې ، یوه نسخې چې دیوخل
 پیدا کېدونه ورسوسته بېرته یې پټې وه دلویدیخ العان د
 د ټیو بنګن په یوه کتابتون کې ومونده شوه او اوس هلته
 ساتله کېږي ، خیر البیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ع
 د پېښور پښتو اکیډمۍ استنوخ او خپور کړ او عکسي نسخې یې
 د بایزید روښان د مېنې دخلور سوې کلزې د نهیوال سمینار
 په ویاپ نومون لاسونو ته راوړسېده ، او دریم نیمکې ی
 چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ع کال کې ښاغلی قاسم
 بنوی د پښتو ادبی مرکز سرای نور ټنگ له اڅخه ترسره کړی دی .
 د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتولوړني
 بشپړه نوې کتاب دی چې موندنه رارسېدلې او د ژبې او ادب
 له پلوه خورا ارزښت لري .

دا اثر په مجمع نثر لیکل شوی ، چې دا نثر د عربي او بیاد فارسي
 له لارې پښتو ته هم راغلی ، او په پښتو کې یې لومړنی مؤسس
 بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی
 کتاب همدا خیر البیان دی ، د دې ډول نثر اغېزه دومره
 زیاته وه چې حتی دروښانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه
 چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً داخوند دروښان .

(۱) خیر البیان ، د پېښور پښتو اکیډمۍ ، ۱۳۰ مخ

مخزن د خیر البیان تر ساسم اغېز لاندې لیکل شوی دی .
په خپله بايزيد د دغه سبک د خوښولو سبب یو الهامي
غزب بولي چې ورنه وویل شوه :

« او بايزيد ! وکښه خیر البیان - په هسې الحان ، چې
یې به لوست سورة الرحمان » (۱) . او په همدې توگه یې د کتاب
تر پایه پورې د سورة الرحمان « آن ، آم » سجعه ساتی ده او
د همدې ويلي دي رحمت د خدای په ده د احکام « عبارت یې
د د فبای الأربکما تکذبین » په انډول په خپل کتاب کې ځای په
ځای راوړی دی .

د خیر البیان ټول مطالب دیني او مذهبي دي او په ایتونو
او حدیثونو متکي ، او په دې اثر کې تصوف هم له روښاني نظره
چې اته مقامات لري ، خپرل شوي دي .

د کتاب ټول مطالب تدریوسل او دیارلسو (۱۱۳) لویو او وړو
سرلیکونو لاندې راغلي دي ، د کتاب د قلمي نسخې ټولې پاڼې
(۱۶۷) دي چې (۲۳۳) مخه کېږي ، لیک یې خاص ډول نستعلیق دی
په هر مخ کې یې یوولس کرښې راغلي او د هر مخ د لیکني سوړ
(۷۶) او اوښده (۱۳۶) سانتي متره دي (۲) .

(۱) خیر البیان ،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پیژندنې لپاره وگورئ : داستاد حبيبي د پښتو-

ادبیاتو تاریخ ، د خیر البیان د پښتو چاپ سرچینه ، او د کابل عکس چاپخانه او سرچینې .

د « دبستان مذاهب » مؤلف او اخوند دروېزه د خيرالبيان په باب ليکلي چې د اکتاب بايزيد په څلور وژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي ليکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې - يوازې څو مخونه څلور ژبيز وو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی ، خوله نېکه مرغ په ۱۳۶۲ ش ۱۹۸۳ع کال د پښتوخوان محقق سناغلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هات يې د هند د سالار جنک په موزيم کې د - خيرالبيان يوه بشپړه نسخه و موندله چې سرتريايه په څلور ژبو: عربي ، فارسي، پښتو او هندي ژبو ليکل شوی او د جمله پلوه هم د لومړۍ نسخې د يې چنده ده ،

د نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هر مخ يې (۱۷) کرښې دي او ميرزا محمد روستايي په ۱۰۷۹ هـ ق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په څپر بدلوسو به چې، د سناغلي هېوادمل تر کار لاندې ده ، د خيرالبيان په باب نوې خبرې او انکشافات وښيي (۴).

۶- حالنامه :

حالنامه هم د بايزيد روستايي مشهور کتاب دی ، چې بيا وروسته د ده د يوه مريد علي محمد مخلص په وسيله بشپړه شوې ده .

(۱) د هند د کتابخانې پښتوخطي نسخې ، زلمی هېوادمل ۱۰۷۹ - ۱۰۸۰ هـ ق.

ددې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې دده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي .

ددې کتاب يو نسخه د عليکې په ختيځ کتابتون کې په (۳۷۰/ ۹۲۰) نومه خوندي ده ، او (۵۲۶) مخونه لري ، له دې - نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پان هم يو نسخه نقل شوې ده (۱) . او د پينځو اکيډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲) .

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا داده چې د پېښو کلونه نه پرکړه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي ، پېښې هم پرله پسې - نه دي ، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شوی ، يوه خبره پرېږدي بلې ته وهانگي (۳) . همداراز په دې اثر کې دا هم يولوی کې دی چې د هغه جگړو تفصيلات نه لري چې ده دخپل ژوند په وروستيو د وږنيو کلونو کې له غليما سو سره کړي و (۴) .

- (۱) د پينځو ادبياتو تاريخ ، ۲۹۸ مخ ، پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ گڼه ، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه ، روښانيان د مغلو تاريخيان ژوند او واکمنۍ د ۲۶ - ۳۷ مخونه .
- (۲) د پينځو اکيډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمی) د کتابت الحرف ترتيب او تاليف .
- (۳) روښانيان ، ۹۵ مخ . پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ گڼه ، د دکتور محمد شفيع مقاله .
- (۴) پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ گڼه .

۷- درویشان یونومورکی تالیف:

دکا بل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبیبی یو مجموعه موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً دبايزيد روښان تالیف ده او دده یوه سرید چې همدان نومېږي په (۱۰۲۳هـ ق) کال کښلې ده.

دا رساله د رساله غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې لیکل شوي دي:

« قال بلزید مسکین : مع الساکن ذکر الله فضیلة و ذکر الله فريضة لا یذکر للانسان شیء بغير معرفت الاسمہ و چون ترا از خدای پرسند ، چه جواب میدهی و چه جواب میگوئی؟ آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و نجات نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است کما قال فنجعل لعنة الله علی الکاذبین ... » .

داش هم لکه درویشان دحینو نورو آثارو غونډا په عربي او فارسي دی او دیکوالي بڼه یې هم دده نورو آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره دبايزيد مسکین نوم اخلي دا هم دحین البیان ، صراط التوحید او مقصود المؤمنین سره سم دی او بل دلیل دادی چې دا رساله داسې ختمېږي :

” قال بايزيد مسكين ابن عبدالله : راحت روح کان وصف
الله و عذابه صفة البشرية ، فكل راحة يهلك عن الانسان
بخير وصف الرحمن .

اين رساله مختصر كردم تمام عاملا نش امن يابد جاويدان
تمت تمام شد ، كار من نظام شد ، اميد وار است بالطف
باري ، همدان ابن شيخ نعمت (۱) ، مرید ميان و سنان
انصاری تحرير في تاريخ ۱۰۴۳ ق (۲۱، ۲۲) .

د دی صراحت او نور و دلیلونو له مخی استاد اشر
د باين يد و سنان يو بل ورك اش كښي چې د دوی په لاس
را پيدا شوی او د باين يد و سنان د آثار و علاقمندان
و رسراشنا كښي ، خو نوم يې ت او سه نه دی ښكاره
چې دا دده كومه رساله ده ؟

۸- مکتوبات :

دا کترجهانکیر په اوړینتېل کالج مکزین کې په خپله
مقاله کې د و سنان له لیکنو څخه دده مکتوبات ، همدیاد کړی دی
خو څرگنده نه ده چې دا دده د نورو و لیکونو مجموعه ده -

(۱) اصل : نیعمت . (۲) اصل : (۱۲۳) خود همدان په هغه مهل کې
چې په همدې مجموعه لگول شوی داسنه ۱۰۴۳ هـ او د مجموعه د همدې سړي
په لاس تر خیر البیان اتلس کاله پخوا لیکله شوی ده .

(۳) حبیبی ، استاد عبدالحی ، د خیر البیان د عکسی نسخې سر پر نه .

اوکه مطلب يې حالنامه وي (۱) .

د تار يخو نو له دې ليکنو څخه چې بايزيد روښان
د شاهخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو
ته دخپل مسلک په باب داستاخيؤ په لاس ليکونو استو لي
دا خبره تاييد پري چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي
وي او خصوصاً داچې ده دکابل حاکم ته دروښانيانو
د وژلو له کبله يو ليکلی پر وټست استو لي دی (۲) دا خبره
لاښه ټينگوي .

۹- واجيد دی شلوك :

د خير البيان مصحح او محشي بناغلی قاسمی ليکي چې :

« واجيد دی شلوك » د پنجابي يو منظوم کتاب دی چې
« اونکار ناتمه » ترتيب کړی ، د ځينې خلکو دا خيال دی
چې د دې ليکونکی همدغه بايزيد دی (۳) .

د اکثر محمد شفيع بيا وايي چې په تذکره الابراکي ليکل شوي
دی چې د بايزيد د جوکيانو سره هڅه تړون و ، خو په حالنامه

(۱) قاسمی ، عبد القدوس ، د خير البيان سرين ، ۱۰ ، مخ .

(۲) په پښتو مجله کې د د اکثر محمد شفيع مقاله .

(۳) د خير البيان سرين ، ۵۰ ، مخ .

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خو که باينيد هم هغه واجيد وي چې شلوك يې نظم کړي (لکه د جاندر د انصاريانو خيال ده) نو دا معلومېږي چې باينيد دعوامي هند روایاتو کافي علم لرئ او د حالناې د مرتب حینې اشعار به يقيناً د هغه اش په بنا ليکلی شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۲۱) .

د باينيد روښان د ليکنو په لړ کې دا اثر د « وچيد ادي شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نوې کتاب هميا د کړي دى (۲۲) .

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د ملکو باتو پته نشته دا دواړه ليکنې د باينيد روښان په آثارو کې نه شمېري (۲۳) .

۱۰- د روښان شعرونه :

تر اوسه د باينيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو. خو د حينو ليکنو له مخې دا اېټکل کېده چې ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .
لومړى به په کابل کې د روښان د بندې کيلو په باب د -

(۱) پښتو مجله ، د ډاکټر شفيع مقاله .

(۲) قاضى فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لار » .

پښتو اکيډمى ، د پېښور يونيورسټى ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسې خيال بيان سرينه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د محارف له خوځی یې لیکلی،
ولولو:

« میرزا محمد حکیم پیررو بنان په سیاه چاه کې قیدی
کړی ؤ ، مگر پس له څو وخته چې یې وکتل دی هلته ژوند
او د پښتو اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو... » (۱)
اخوند دروېزه سرپره پر دې چې د مخزن په پای
کې د بایزید رو بنان د خلوړ ژبی خیر البیان یادونه
کوي د مخزن په سرینه کې دده د پښتو اشعارو په باب
لیکي :

« و آن ... بنان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای
لایحی به افغانان مېخود ... » (۲)

دا روایتونه ښيي چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه
هم ویلي دي ، خو ځینې کسان دده خیر البیان شعرګڼي ،
نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي ، لیکن دهالنا چې
دا صراحت چې : « (بایزید) اول سهری ؤ چې پښتو قصیدې ،
غزلې ، رباعیات ، قطعي ، او مثنوي یې جوړ کړی ، چې دده
له اول ځینې کسانو یو-یو یادوه-دوه نظمو نه ویلي وو
او بس » (۳) په دې باب چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه-

۱: د پښتو ادبیاتو تاریخ ، د وهه ټوک ، ۲۷۲ مخ .

۲: مخزن ، قلمی نسخه .

۳: حالنامه : روښانیان د مظلوم تاریکیان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ۱۳۵۲ تر شمع مقاله .

ويلي او دشرونو د پوان يې درلود ، دهغ ډول شک خای نه -
پرېن دی .

همداراز د ر و بنانيان په کتاب کې د بايزيد يو فارسي
شعر هم قيد شوی دی چې بېکاري دا شعر هم له حالنامې
نه اخيستل شوی وي (۱) ، که څه هم شعري کې کمزوری دی خو
څرکندوي چې بايزيد ر و بنان د وي شعرونه هم ويلى وو .
خو اوس د فرحت المجتبى ، له تر لاسه کېدلو نه څرکند شوی
چې بايزيد شعرونه ويلي او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې
انشأ کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د بېکاري له مخې بايزيد ر و بنان د پښتو موسيقي
په برخه کې هم لوی خدمت کړي دي او هغه دا چې په پښتو
موسيقي کې يې د سلوک او رزم سرودونه جوړ کړل او حالنامې
دده له خوا دا شپږ جوړ کړي سرودونه ياد کړي : ناسري -
(دهنا سري) ، پنځه پردې ، څلور پردې ، د جنګ آهنگ ، د
شهادت مقام . په بايزيد باندې سرود له ورو کوالی اغېزه
کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳) .

(۱) د ر و بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۶۸ مخ .

(۲) فرحت المجتبى وروسته در پېژندل کېږي .

(۳) د ر و بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ډاکټر شفيع مثال .

د «روښانيان» مؤلف د دوهم اميرخسر و لقب و رکړی دی (۲۵)
په همدې توگه مون هم دده سر و دونه د يوه اړخبنسټاک
اش په توگه ياد ولای او قيد ولای شو.

۱۲- فرحت المحتبي :

دا د بايزيد روښاني منظوم اثر دی چې د بناغلي زلمي
هېوادمل په زيار او هاند د علم نړۍ ته ور وپېژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بې بيخ په کندهار کې د روښانيانو د
مکتب يوه نيمکرې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولني ترې راا نيوه او د روښاني رسالې په نامه
يې خپره کړه؛ بيا په کندهار کې بناغلي زلمي هېوادمل
د دې کتاب تر دې نسخې بشپړه نسخه پيدا کړه چې هلته
ليکل شوي و: «د تصنيف د مياروښاني دی»، خو کله چې
دی هند ته لاړ، هلته يې د ديلي په ملي موزيم کې د همدې
کتاب يوه بشپړه نسخه ومونده چې نوم يې فرحت المحتبي،
دی او په دې اساس ثابت شوه چې دا اثر هم مياروښاني
تاليف کړی دی. اثر سرتر پايه د قصيدې په بڼه، دلنديو
په سجع: «ينه» ويل شوی او روښاني تصوف يې روښان کړی دی.

«روښانيان»، ۱۳۶ مخ.

«خير البيان»، د حبيب الله رفيع سرينه، د قاسم بنوي چاپ، ۲۰ مخ.

١٠٩) خورپان؟

استاد حبیبی لیکي چي راورتي د خپل پښتوگرامر په سرپزه کې خیر البیان د «خورپان» په نامه یادکړی دی (١) خو سراف کیر و د دی پتهانز په اردو ژباړه کې په واضح ټکو لیکل شوی چې د بایزید د پرمشهور آثار خیر البیان او خورپان دي (٢)، اما په دې برخه کې یې کوم سند نه دی وړاندې کړی .

کله چې په دې باب له استاد حبیبی سره وغږېد م هغوی وویل چې په دې نامه که د بایزید کوم اثر وي ، نو ښایي چې دا «خورپان» د «خورې پاتنی» او ښتی شکل وي

زما اټکل دادی که پیر روښان «خورې پاتنی» لري نو د ابه هماغه ټکوبات «وي چې وړاندې یاد شو» نو ځکه ما «خورپان» ته د بایزید د آثارو شمېره ورنه کړه او د سوالیې په نښه مې قید کړ .

---

(١) : حبیبی ، پوهاند عبدالحي ، د پښتو ادبیاتو تاریخ ، (٣٠ مخ

(٢) : سراف کیر و ، پتهان ، د سید محبوب علی اوردو ترجمه ،

پښتو اکیادمي ، ١٩٦٧ع کال ، ٢٨١ - ٢٨٢ مخونه .

(۶)

روښان د ولس لیکني

تر دې ځایه مو د بايز پيد روښان هغه لیکني او اشار
ياد کول چې پخپله نومون په لاس کې وو او يا د تاريخي سندونو
له مخې دده کتل شوي دي ، او س به نو هغه لیکني يادې کړو چې
په تر لاسه شويو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خود اټکل له مخې
يې دده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثیه:

دا استاد حبيبي له خوا د بايز پيد روښان د يوه نومورکي
اثر د راپيدا کېدلو په برخه کې هو ويايي و و چې له دې اثر
سره ځينې نورې رسالې هم په يوه پښتۍ کې گڼلې شوي دي
چې په هغو کې يوه هم رساله غوثیه ده ، دا رساله د پای پاتې
نه لري نو ځکه يې مولف نه دی سېو دل شوی ، خو استاد حبيبي -

اټکل کوي چې د دې رسالې د ليکوالی د ډول او مطالبو ادا
د پيررو بيان آثارو ته ورته ده، که مونږ د دغې رسالې شباغت
د روښان له نورو آثارو سره په مضامينو او ناوې عربي انشا
او ماتو کړو د دري منظوماتو کې وگورو نو ضرور د افکر پيدا-
کېږي چې دغه رساله غوشيه به هم د بايزيد تاليف وي (۱).

---

۱۱ استاد جيبی، د عکسی خیر البيان سر يزه، ۲۳-۲۴ مخونه.

(۳)

دروېبان پيروانو ليکنې

باينيد روېبان دېر پياوړي او ايماندار ملگري
درلودل چې ټول د سياست په ډگر کې سر بېره دادب او عرفان
په ډگر کې هم کې ندي وو او اکثر و يې لکه دده غوندې
پر دوو، درېو، او ان څلور، و ژبو ليکنې کولای شوې، چې
دلته يې د ليکوالو ملگرو په ليکنو غږېږي و:

«ارزاني»

دباينيد له تکړه ملگرو نه يو هم ارزاني دی چې لکه
ده غوندې يې په څلورو ژبو کښې کولای شوې او شعرونه
يې ويل، سر بېره پر هغو آثارو چې ده ليکلي، ځينې کسان -

و ابي چي د خير البيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱)، او ميا-
رو و بنان پښتورليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلی ده (۲)
خو په خير البيان کې داسې برخې نه ليدلې کېږي چې هغه دې
له بايزيد نه پرته بل چا ليکلي وي او خصوصاً دا چې خير البيان
بايزيد وروبان په يو ازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم
ښکاري چې حالنا هې قيد کې او ده خپلو ملګرو ته د مړينې
په وخت ويلې و چې ما هرڅه په خير البيان کې ليکلي او زما
لارښوونې د خير البيان په وسيله بشپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب دا خبره سمه نه ده ځکه
بايزيد پخپله د دې تور وټاکل خدايي الهام بولي (۴).

دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات ؤ چې
حتی مخالفينو هم سترګې نه شوې پرې پټولای چې ان -
احفند در وېزه هم دده فصاحت او تېز فهمي منلې ده (۵).
ارزانی په قام سمر بن ، نمنند ، خو بښکی او د قصور
اوسېد وټکی ؤ ، د پلار نوم يې برهان ؤ (۶) او دوه نور -

---

(۱)؛ تذکره الابرار ، ۱۳۹ مخ . د وينا بيان ۹۳ مخ او نور .

(۲)؛ ورکه خزانه ، دوهم ټوک ، ۲۰۰ مخ او داسې نور .

(۳)؛ پښتور (مجله) ۲ کال ، ۴ ګڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله .

(۴)؛ وګورئ د خير البيان د سرڅوړ لس مخونه . (۵)؛ تذکره الابرار ولا شاره ، ۳۹ مخ .

(۶)؛ د ا مطلب دده پخپل دېوان کې راغلی دی .

اديبان ملاعلی او ملاعمر چې دوی هم د پير روښان پير وان و
 دده ورونه وو (۱). عبدالحليم اثر يې له دې چې سند وښيي
 دده نوم محمد عزيز ارزاني ليکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند دده
 دخپلې وينا له مخې تر يوزر اولسم (۱۰۱۰) لېږدکال (هـ.ق) کال
 پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ ښکلی په حساب د دوست «دغو» دي

«غین» زردال «پي څلور» په شپږ يا حساب ده ووهي (۳).

ده هم لکه د پير روښان غوندي دېر آثار ليکلي
 چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثاروکې يادې
 شوي دي:

۱/۱۴ - ارزاني پښتو دېوان:

ارزاني په پښتوکې يولوی دېوان کښای دی چې تر ټولو
 بشپړ نسخه يې استاد جيبی ليدلی ده، داستاد جيبی د يادښت

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) د لغاتې رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښايي دا اسټيا

ښاغلی اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دې په خوښکوم کې عزيزه دواله نوم يې پران کې

حق دلته له عزيز نه په هېڅ ډول دامقصد نه راوځي، چې دادې دده نوم وي، بلکه
 دشعر نه دوی معناوي احيستې شو، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې عزيزی يا عزيزېل
 دي او يا يې مطلب دادې چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې يوه درنه او مخزنه کورنۍ ده.

(۳) د ارزاني دېوان، ۸۸ مخ، د ښووا دکتابتون لاس کښلی نسخه.

له مخې دې نسخې او ييا پاڼې غزلې د رلو دې چې (۱۴۰)، مخه کېدلې،
 (۱۴۰)، پاڼې پخولو يې وې چې دوه سوه اتيا مخه کېدلې، په هر
 مخ کې يې پنځلس کرنيې وې، چې په دې شمېر يې نقل بيتونه
 شپږ زره کېږي. استاد حبيبي د نسخې د پېښور په بالاماني کې
 د سيد فضل صمداني په کتابتون کې ليدلې وه (۱)، د ده د دېوان
 يوه بله نسخه د برتېش موزيم د پښتو په قلمي نسخو کې په
 (۲۴۹۶) نوم سره خوندي ده (۲)، بناغلي رښتین د نسخې دارناني
 په خپل قلم کوي (۳)، خو د برتېش موزيم په فهرست کې دا ټکي
 نشته، د دې دېوان د يوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون
 کې هم شته (۴)، د دې دېوان يوه نسخه د پېښور د موزيم
 په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکيډمي په کتابتون
 او د محمد نواز خټک سره يې هم د دېوان نسخې شته (۶)، او هم
 دارناني د پرش غزلې بناغلي همېش خليل د ورکې خزاني په لورې
 بړک کې خپرې کړي دي (۷).

(۱) استاد حبيبي قلمي ياد دښت. (۲) د برتېش موزيم د پښتو نسخې کلاک، ۱۹۶۵، مخ، ۲۹۶.
 (۳) وگورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۶۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ ل. د زمري ۲۳، د بناغلي رښتین پښتو دخل نسخې لړست
 (۴) په دې ليکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتو لورې کال، ۴ ګڼه، د مولانا
 عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بايزيد وېبپاڼې مذهبي افکار، ۶۳، ورکه خزانه، لومړې ټولګه، ۲۹-۲۹۲ ګڼه.
 محمد نواز خټک دارناني دېوان قلمي نسخې تر خپلې مړينې يوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکيډمي
 ته له خپل مړ شپږ نورو آثارو سره وپېژېدله.
 (۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ ګڼه.

دار زانی د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب
دي او د وحدت الوجود د رانه بحثونه يې په خون، ژبه پکې
لنځستې او د کامل پير د موندنې سپارښتنه يې پکې کړې ده.

دی پخپله هم دخپل دېوان په باب وايي :

د فقير پښتو دېوان دی دادېوان حقانی خوان کي (۱)

بيا په همدې بوللې کي وايي :

دی ریخته په څلورثرو دی بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې دخپل دېوان محتمليات پخپله پخپل شعر کې يادوي

سره له دې چې بناغې هميش خلیل په ورکه خزانه (۳) او استاد

حبيبي د پښتو ادبياتو په تاريخ (۴) کې دار زانی د اشعر د بايزيد

روښان او خيرالبيان په باب گڼي او وايي چې ان زانی خيرالبيان

ته دېوان ويلي دی ، خو دده دېوان له ژورې کتنې مخه دېره

سبه څرگندېږي چې فقير ده ځان ته ويلي نه بايزيد روښان ته

او پر دې سربېره ټولو روښان شاعرانو له ځان سره د فقير کلمه

س او پرې او بايزيد روښان ته «مسکين» وايي نه «فقير» .

د فقير دېوان پښتو دی د سعدي دی له شېران

(۱) : دار زانی دېوان، قلمی نسخه، ۶۵ مخ .

(۲) : " " " " " " ۶۶ مخ .

(۳) : ټکر ری، ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه .

(۴) : وگورکځ، د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، ۳۰۲ مخ .

دی خپله وینا منطق الطیر هم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې ده :

دغه شعر دی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کتابی تفسیر دی (۲)

۲۱۵ - دار زانی بی نومه مجموعه :

دار زانی پښتو دېوان د په لاس کې شخړې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعي کې وایي :

دا دېوان دلته تمام دی کل ددین په اهتمام دی

چې د دین پښتو کلام دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ » نه وروسته یوه بله مجموعې

پیلېږي چې تر بلو بلو سرلیکونو لاندې یې په پرله پسې

څلور پڼو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړي

شاعر دی چې په څلور پڼو کې یې سره موبښتي او اوږده مطالب

راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، مېوه -

داره ونه (خیر رسول) د حسن منصور و صف ، د ژوند او -

د : دار زانی دېوان (قلعي نسخه) ۸۷ مخ

“ “ “ “ “ “ “ “

او مه کډلو بيان ، نصيحت ، اخلاص بيان ، طمع ، دپنج بنا ي .
 مسلمانان بيان / دشریعت بيان اوله دې وروسته يې دروېښاني
 تصوف اته پورې څېړلې ، دالله تعالی پاک نوم يادول ، دفلک
 ذکر دشر بیان ، دمرگ بيان ، اوفوردي . دالمجموعه ددېوان له
 ۱۰۶ مخ نه وروسته چې دېوان ختم شوی شروع کېږي او بيا تر
 ۳۱۸ مخ پورې رسېدلی ، خوبيا هم تدرسه شوي نه ده اوفورده نسخه
 نيمکړې ده ، له دې نه ښکاري چې دارزاني دامجموعه چې د -
 روښاني لارې مهم مطالب يې پکې وييلی ، ده ددېوان نه زياته او
 لويه وه .

۲/۱۶ - دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارزاني بله ليکنه ده چې ديوي بي بي
 قلبي مجموعې په اوومه برخه کې په ځانگړې توگه خوندي شوي ده .
 په دې نسخه کې په ۶۳ بېلو بېلو برخو کې دپښتو دپخوانيو
 ويناوالو ويناوې راغلي دي او دکتور او اطلاعات وزارت
 په خطي کتابتون کې ساتله کېږي (۱۶) .

(۱) وگورئ : دپښتو پخواني تذکرې ، حبيب الله رفيع ، دتاريخ اوادب

تولنې خپرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) دنيا يې پېژندگلوی لپاره وگورئ : کتاب مجله ، لومړي کال ، لومړنۍ

د ۱۳۵۲ کال ودي - غبرگلي ، دپښتو يون نوموړې مجلې ، دليکونکي مقاله .

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص)، يو خوب تشریح -

کړې دی :

دا کيسه په دې څلوريزه پيل شوی :

واوړه، ای د آدم زوی وڅخه به در شمی یوه لوی

که هغه خواري وویږي تا به بل کاندې له زوی

* * *

او د پای څلورین ه یې داده :

ارزاني ولې نه ژاړې خپل مقصود ولې نه غواړې

هری ستا د عمر شپې څوک ولاړې دی څوک ولاړې

همدا کيسه د عبد العزى کاسى په جوړنگ کې د « فقير سيلان »

په نامه ^{د الفاظ په اړه تغیر} د ده له خوله سبک ، جوړ سبت او څلوريزی توب

شخړې څرگند بڼې چې ويونکى به يې ارزاني وي .

۴/۱۷ - ارزاني نشر

دارزاني د نثر هم يوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ-

د پلوت سر يوځای وه او استاد حبيبي خوښوونې ترې کړې دی (۲) .

۲۱، دا جوړنگ د بيانات افغانی په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبد العزى

کاسى په قلم کېښل شوی او خطی نسخې د ليکونکى په کتابتون کې خوندي ده .
د زياتي پېژندګلو په لپاره وګورئ : ادبي ستورى د ليکونکى تاليف ، ۱۳۵۳ - پښتو ټولنه

۲۲، دا ياد د ښارونه او وانا بناد استاد حبيبي ماته رسپارلې و .

په دې نثر کې هم لومړۍ ديني مسايل او د اسلام پنځه بناوې -
 بيان شوي دي ، بيا يې درو بناوې تصوف اته مقامات پکې څېړلي ،
 ورپسې يې روح څېړلې لکه : روح جاري ، روح مقيم ، روح امين
 روح قدسي او په دې پسې يې نور مسايل راوړي دي .

دارن آقي نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان ، خون
 له وينگ سره سم او سجع ډېر کمه پکې ده .

د دې نثر يوه کوچنۍ ټوټه به د نمونې په توگه ولولو:

« ترو ذکر دې ورکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي ،

د هر اندام بخره شته ، سترگې خدای کتولره کړي دي او

خله (خوله) خدای خبرولره کړي ده ، او پوزه خدای دم

لره کړي دا ، او غوږ خدای او رېډولره کړي دي او پښې

خدای يانه لره کړي دي او زړه خدای ياد لره کړي دي چې هيڅ

دم د خدای له ياده مه يې تش نښاسه او مه يې و باسه . »

۵/۱۸ - چهار رما (۱):

اخوند در وېزه په تذکرة الابرار کې دده يو کتاب د -

« چهار رما » په نامه هم يادوي (۱) ، چې استاد جيبې په پښتانه شعرا

کې هم د انوم راخيستی (۲) ، خو پوهاند سبتي د پښتو ادب تاريخ -

(۱) : تذکرة الابرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۲) : پښتانه شعرا ، لومړۍ ټوکه ، ۲۴ مخ .

کې د انوم پي له کوم سنده « چار ساله - چار زبان » سېو دلی (د) ، د ادبیاتو د تاریخ په کتاب کې پي بیا د انوم د راورتی په حواله « چهار رساله » کښای دی (۲) .

څرنگه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشی ویل کېدای چې اصلي نوم به یې څه وی ، البته کېدای شي چې اخوند در وېزه د کتاب لیدلی وي نو ځکه یې « چهار ما » بللی دی .

۱۹-۲۰-۲۱-۶-۸۷ - د ارنانی عربي، فارسی او هندي شعرونه

اخوند در وېزه لیکي :

« ارنانی چون تېز فهم و فصیح زبان بود ، در انواع ضلالت و بدعت شعرا افغانی ، فارسی و هندی و عربی بیان کرده » (۳) .

ارنانی پخپله هم وایي :

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په څو الوان دی (۴)

* * *

یا : هرغزلې د دل تارې پي او بدلی دا چو تارې

په څلور ژبو او بدلی دارنانی افغان کښار دی (۵)

(۱) : د پښتو ادب تاریخ ، ۳۷ مخ .

(۲) : « پښتو ادبیاتو تاریخ » صدیق الله ، د رښتین ، د ادبیاتو پوهنې د څلورم ټوکي له پاڼو ، د پوهنتون گسترې چاپ ، د ارنانی برخه .

(۳) : تذکره الابرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۴) : دارنانی دېوان ، ۶۶ مخ .

(۵) : دارنانی په قلمی دېوان پورې نښتي مجمره .

حافظ عبد القدوس قاسمی لیکي :

» ده په فارسي ، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله
او په هره ژبه کې يې يو دېوان لرلو ، دده فارسي او هندي
اشعار لاوردک دي (۱) .

ښاغلی همېش لیکي :

» اوسنی د خپل دور يو فصیح او بلیغ شاعر ؤ چې د پښتو
نه يې علاوه په فارسي ، عربي او هندي کې هم اشعار ويلی
دي ، بلکه په دغه درې واپه ژبو کې يې لکه د پښتو دېوانونه لیکلي دي .
دي « (۲) .

دا ټول پخواني او اوسني روايات څرگندوي چې ده هم
لکه خپل پير ميانو ښان غوندې په څلور و شپو وينا كې
خوله بده سرغه چې د عربي ، فارسي او هندي اشعارو بېلگي
يې لاتر اوسه نه دي شلاسه شوي او دا دېوانونه يې ورك دي .

۹/۲۲ - د ارزاني مگويا ت :

د د و ښاينانو د پېرې خبرې په رمز او اشارو دي او خصوصاً
ارزاني هرځای وايي چې زما خبره رمز او اشارو ده ، نه پوره
خبره نشم کولای او له دې اړخه حال نشم ويلي :

(۱) : پښتو مجله ، لومړی کال ، څلورمه کچه (۱۹۵۹) .

(۲) : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۳۹ مخ .

د فقیروینا د سرسه رښتیا نه وایئ د ترسه

نو په دې اساس دده په شعر و نوکې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچاته و نشي ، کله چې یې دا دیوان -
نښتیا و نو دا مگويا ت شعرونه به یې ترې بلل کوي اوله ځانه سره یې خوندي کوي دي ، په دې برخه کې دی پخپله صراحت -
کوي :

دال - د دې دېوان خبرې کُل د ز په دی مرغلرې

واپه گو (ی) یې دي پیلې کُل مگوۍ شوې ځنې لري ، ا

او دا صراحت ښيي چې ده به د مگويا ت مجموعه بېله جوړه کړې
اوله ځانه سر ساتلې وې ، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې
د دوی دن په له اصلي خبرونه خبر شوي وای !

(۲۱) ملا عمر

ملا عمر خو پشکی دار زانی و وړ دی ، دی هم
د علم او قلم څښتن کېدل شوی ، په تذکره الابرا د
او حال نامه کې یې نوم راغلی او وړ و ستیوا ځنو
هم یاد کړی دی .

۱۱: د ار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۹۹ مخ .

۱/۲۳ - د ملا عمر شعرونه:

د ملا عمر شعر و نه تر او سه چهرې نه و ولیدل شوي، يوازې
 استا دحيبي دپښتو ادبياتو په تاريخ كې كښاي چې دده او دده
 د بدل وروړوړ علی محمد په شعرونو به ددې اثر په درېيم ټوك
 كې خبرې وكړو ۱۱، تر او سه دپښتو ادبياتو د تاريخ درېيم
 ټوك نه دی خپور شوی، نو ځكه د ملا عمر شعرونه د چا لاس ته
 نه دي رسېدلي، له ماسره د عبد الغني كاسی د «بیانات افغان»
 په دوهمه برخه كې د عمر په نامه يو نظم شته، د دې جوړگ
 زياتي ويناوي د روښانيانو ښكاري نو ځكه نه دا ټكل له مخي
 د اشعر د عمر روښاني « گڼم او دا چې د فكر او محنتي له
 مخي هم د اشعر د روښاني شعرونو د مكتب ښكاري، دا ټكل
 لاسپې پياوړی كوي، د دې شعر كسر دادی:
 دگورغه تنگه خونه، چې دريڅه شته نه يې وروڼه
 په كور كې دېد انو ښادې نشته لور د لور، عذابونه

(۳) علي محمد

ملا علي محمد دارن آفي بل وروړوړ دی، دی هم ښه اديب
 او د خونې وينا خاوند دی، په تذکرة الابرا او حالنامه كې يې

(۱۱) وگورئ: دپښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

نوم راغلی او ور و ستیوا خنوخو نف صم بنو دلی دی .

۱/۲۴ - دعای محمد شایسته:

ماتہ د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد په -
 نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادب ستوری کې مې
 خوندي کړی او اټکل کېږي چې داشعر هم دده دی (۱)،
 حینې کسانو د حالنامې بشپړې وونکې علی محمد مخلص او دا
 علی محمد یو بللی دی، خو څرنگه چې دا زاتی پلار دده د
 خپل صراحت له مخې برهان نومېده نو ځکه ددی علی محمد
 پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې در اغونډونکي
 علی محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کندهاری
 دی نو ځکه دواړه علی محمد، یو تن نه دی او د مخلص مخلص
 هم باید د یوه له نامه سره مل کړو، نه د دواړو.

د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد تر لاسه
 شوی شعر چې په قوی اټکل د همدې علی محمد دی یو
 خاص ډول جوړېښت لری، تصوفی مطالب پکې راغښتل شوي
 او د شعر جوړېښت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
 د یوه خاص آهنگ احساس پکې کوي او دا ښيي چې دا
 او دنور و شاعرانو دې ته ورته شعرونه به چې په دې -

(۱) : وگورئ: ادب ستوری، لومړی شاعر.

جو تک کي خو ندي دي په خاصو صوفيانه حلقو کي په يوه خاص
 وزن ويل کېدل (۱) او چي يوځل بېرته تر شا وگورواو د
 بايزيد روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کي -
 دده له خوا د سلوک د سرود ايجاد راياد کړو نو بيا دا اښکل -
 هم کولای شو چي دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرود
 سره چي بايزيد روښان ورته جوړ کړي وو، ويل کېدل
 اوروحی تزکیه به يې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم د دې
 جونگ هغه شاعران چي شعرونه يې د علي محمد دی شحرته ورتي
 دي، روښاني شاعران گڼلای شو.

(۴) ميرزاخان انصاري

ميرزاخان انصاري د بايزيد روښان لمسی او د
 روښاني تصوف او لارې روښانوونکی شاعر دی.

۱-۲۵ - دميرزاخان دېوان:

دميرزاخان انصاري دېوان د دې برخې لري، دده
 دېوان په لومړني برخه کي يوه او بده الفنامه ده، بيا -

۱۱: د دې صوفيا نه حلقې په باب وگورئ: ادبي ستوري له ۱-۱۷ مخ پوري:

۲۲: وگورئ: په همدې رساله کي د روښان ديکټو او آثارو برخه.

بولی (قصیدی)، او ورپسې بد لې (غزلي) راغلي دي، د چاپي نسخې
ټوله پاڼه يې ٢٥٢ پوځي دي (١).

د ميرزاخان انصاري د دېوان نسخې د لندن، پېښور، کابل
او په حينو نور و کتابخانو کې شته، خو نسخې يې په برتېش موزيم
کې خوندي دي، د دې نسخې يې د پينځو ټولني په کتابتون کې يوه
يې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، يوه يې په
کوټه کې د سيال کاکړ په کتابتون کې او يوه نيمگړې نسخه يې
د ليکونکي په کتابتون کې ده او نورې نسخې يې هم په
بېلو- بېلو کتابتونو کې شته، يوه نسخه يې چې د دو نسخو
له مخې ترتيب شوې ده په پخوانو په ١٣٣٢ هـ ق کال د کند هاري
تاجر انوله خوا په لاهور کې د دېوان ميرزا هدا فاني په
نامه خپره شوې ده، او هم يې يوه نيمگړې نسخه هېس خليل
په پېښور کې خپره کړې ده او بيا يې نسبتاً بشپړ متن په ١٣٥٤ هـ ق
کال پينځو ټولني د خو خطي نسخو تر مقابلي ورسره
چاپ کړی دی. دده د دېوان خو خوسنوي د روسي ختيځو
دورن په مجموع کې هم خوندي دي (٢)، په چين بې نظير گلشن رو
کې يې هم دو يوناخوسنوي راغلي دي (٣).

١: د دې نسخې د لياقي پېژندگلوئ لپاره وگورئ: د نېري د ١٣٥٢ کال په لاکيون

کې د ليکونکي مقاله.

٢: وگورئ: د دورن مجموع «کيسستوماتي» د ١٨٧٧ع کال چاپ ٢٥٢-٢٧٣ مخونه

٣: وگورئ: د پينځو ټولني د نڅکړې، د ليکونکي اثر، وروستيو برخه.

دمیرن اځان انصاری په شعر کې هم روښانی لاره او
 مسلك تشريح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارحُبت
 وړ دی .

(۵) - دولت لوانسی

دولت لوانسی د پښتو یو خون ژبی شاعر، دمیا روښان
 مرید او د دېوان خاوند دی ، اتهکل کېږي چې دلسمې پېښې
 په دوهمه نیمایي کې به ن پرېدلی وي .

۱۲۶ - د دولت دېوان :

د دولت لوانسی نه یو لوی دېوان پاتې دی چې بدلي، بوللي،
 لومړي، دوه ايز (مثنوي)، او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي،
 تر اوسه لومړی شاعر دی چې پر کښي عد و نوسم يې پاړکي -
 ويلي او موب ته را پرې ايښي دي (۱)، دده د دېوان يوه نسخه
 په سر تپش موزيم کې خوندي ده ، دوي نسخې يې دهند درامپون
 په رضا لايبريري کې ، يوه يې په کابل او بله د غزني د لېبرونې
 په کتابتون کې ساتله کېږي (۲) .

(۱) : د تفصيل له پاره وگورئ؛ د دولت لوانسی دېوان سرين، داستاد رشاد ليکنه .

(۲) : د دې نسخې پته ماته کمران ملگري بناغلي هېوادمل له بلو بېلو اخځونو مخه ترلاسه کېدې .

یوه نسخه یې دهند په د لایبریری کې شته (۱)، او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید وښان د نړېوال - سمینار په ویاړنمون لاسوته راوړسېدله .

دده شعر هم لکه دنور و وښانی وینا و الوغوندي د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د وښانی لارې د وښانولو په برخه کې لکه دنور و وښانی آثار و غوندي یو اکټور او د پښتو شعر خون اشر دی .

دده دېوان پنل او په درېو دفترونو ویشل شوی دی، دی هم دنور و وښانیانو غوندي الف نامې لري او دشعر محتوی یې دنور و وښانیانو سره توپیر نه لري . د دولت نوري لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته .

(۶) - علی محمد مخلص

علی محمد مخلص د ابا بکر کند هاریان وی او د حالنامې راغونډو و نکی یو و وښانی لیکوال او شاعر دی . دی په - و وښانی شاعرانو کې زیات شهرت لري ، میرزاخان انصاری او دولت وښانی یې یادونه کړې او د خونې وینا خاوند یې گڼی دی .

---

(۱) دهند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې ، ۶۵ - ۶۶ مخونه .

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بايزيد روښان خپل حال ليکلی ؤ (مورن مخکې خبرې پرې وکړې) بيا د اکټاب د اورنگ نېب په وخت کې دده يو عالم سرید له سره راغونډ کړ او د روښانيانو پاټي احوالونه يې پرې ورنزيات کړل. د حالنامې په يوازېنځه نسخه باندې چې د عليکې په پوهنتون کې ساتله کېږي ليکل شوی :

« حالنامه ميا روښان مشکل آسان از تاليف علو خا شينواری »

خو په سرينه کې د مؤلف نوم علي محمد کندهاری د اباکرنو د دی،

خينو اخوونو داستهې علی محمد دار زانی ورو بللی

دی، خو دار زانی او د دې علی محمد د پلرونو د نامه سر بېلتون

دا خبره يې باوره کوي او مورن مخکې خبرې پرې وکړې .

همداراز دا علی محمد خان د بايزيد انصاري دکورنيز مريد

او خادم گڼي نه پخپله د بايزيد، سر له دې چې علی محمد

د بايزيد د لارې او سترگمل ؤ او کله چې روښان پيران زانی

هند ته و استاوه نو علی محمد او ملا عمر چې دار زانی وروڼه

و، همدلته ورسره پاټي شول (۲) د حالنامې په سرينه کې -

علي محمد په دې ټکو ليکي :

(۱) : کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، دوهمه گڼه، د ميا روښان حالنامه،

د ښاغلي رښتين ليکنه.

(۲) : تذکره الابلد، ۱۴۹ مخ (د اټلوي چې ان زانی له بايزيد نه ولاړ، خو حالنامه وايي چې

بايزيد و استاوه .)

«الحمد لله، حمداً كثيراً - بعد حقير فقير على محمد ابن ابا بكر قدس سره
 مرید و خادم خاندان باین پیدانصاری قدس الله سره العزیز...» (۱۷)
 د حالنامې میکر و فلم د کابل پښتو ټولنې او د پښتو پښتو
 اکېډمۍ ته رارسېدلی او بنايي چې په سپر لوسرې د روښانپانو
 په باب ډېرې نورې تاریکې هم روښانه شي.

۲۸/۲ - د عالی محمد مخلص د پوان:

میرزا خان انصاری او دولت لوانی د مخلص مخلصانه -
 یا دونه کوي او شاعري یې ستایي. د دده د پوان نسخې ډېرې
 کمیابې دي، یوه نسخه یې په برتاش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره
 خوندي ده (۲)، او هم د روحانی رابطې او روښانی تړون کتاب
 له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د د پوان کومه
 نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او دده یو نیم غزل یې -
 تری را خستی دی (۳).

۲۹ رساله:

دایوه متنوره تصوفی رساله ده چې منظومې برخې هم لري
 د دې رسالې یوه خطی نسخه د بکال ایشیا تنک سوسایټی په کتابتون -

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۲ هـ ش کال، دوهمه کچه.

(۲): وګورئ: د برتانیای د خطی نسخو کتلاک، د ۱۹۶۵ کال چاپ.

(۳): وګورئ: د روحانی رابطې او روحانی تړون.

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص، ته يې څرکد په هر اوان کـــ
مرگ، ژوندون، حشر، قیامت څو مقامات ته (۱)

(۷) واصل روښاني

واصل يو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په يوولسمه

هجري پېړۍ کې يې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د
دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه
او اټکل کېږي چې دميا واصل روښاني او دبستان مذاهب
دمؤلف ليدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ و کال
مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل د اشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی
راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانونو
له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل
يوانې يوه بوللې او پښلس غزلې دملا اختر له بياض نه داستاد-

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱-۱۲ مخونه.

(۲) وگورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سرچينه، استاد عبدالکوکړ شاپور.

عبد الشکور رشاد په زیار تر لاسه شوی چې د خوش شعر و نه په نامه
 در و بنان سمینار له پاره د پښتو ټولني له خوا خپري شوی او
 د واصل د دېو ان یوه بشپړه نسخه بناغلی هېواد مل دهند په
 رضالا یبریس کې ومونده چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله
 لیکلي او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۳۱/۲ - د واصل الفنا مې :

د واصل درې الفنا مې چې له الف نه تر یا پورې د مریح
 په بڼه ویلی شوی دی او په هر بند کې یې یو یو حرف عرفانی
 تفسیر لري د عبد الغنی کاسی په جونگ کې خوندي دي چې
 د کاتب الحروف په سرینه او تصحیح د کابل پښتو ټولني له
 خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپرې کړي دي .

۳۲/۲ - د واصل درې شعرونه :

پوهاند رشاد لیکي : د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دېوان ^{محل}
 په نامه یو کتاب خوندي دي، د دې دېوان شروع داسی شوی ده:
 منکشف شد تار موز علم الاسماء من
 ماسوی الله در نیاید در نظر اصلا من
 د کتلاک مؤلف ورته کتبی دي : د دادیوه هندي شاعر -

(۱۵) : دهند د کتابخانې پښتو قلمی نسخې، ۱۰۳ مخ .

د پاپا سی اشعار و مجموعه ده (۱) موږ چې دې ته وگورو چې
رو بڼا نیانو په خوش بو لیکني کولای شوې نف و یلای شو چې
بڼای و اصل به دري شعرونه هم ویلي وي ، خوبیا هم خود
نسخه و نه کله شی پر پکړی حکم نشو کولای .

(۸) خواجه محمد روبڼانی

خواجه محمد یو بل رو بڼانی شاعر دی چې په حال نامه
کې یې یادونه شوې ده .

۱۲۳- د خواجه محمد شرفی:

د حال نامه په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه
راغلی دي ، سره له دې چې دا اشعار کاتب غلط لیکلی خو بیا
هم لوستل کېدای شي ، ژبه یې کندهاری ده او د شعرونو
بحر یې لنډ دی .

ما ته یو جونگ لاس ته راغلی چې په پېښور کې بنایسته خان نومی
کښلی دی ، په دې جونگ کې د خواجه محمد په نامه پاړسي خوندی
وو ، دا شعرونه دوه ډوله وو ، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خط

(۱) : وکی سی : د همدې شعرونو سریره ، ۱۶ مخ .

(۲) : رو بڼایان یاد مغلوتاریکیان ، ۱۱۹ مخ .

ډول لیکل شوی وو، چې د واپ و ډولو بېلې - بېلې بڼې در لوی کړی
 او دیوه شاعر نه بکار، کېدل، خو کله مې چې د خواجه محمد له -
 دېوان سره مخامخ کړل نو دل هلمته وموندل شول، اوس چې دا
 موضوع را بر سېره کېږي زه فکر کوم چې دا خاص ډول
 شعرونه دې چې په لنډ بجر کې ویل شوي دي د همدې خواجه
 وي چې د کتاب او راغونډه وونکي له خوا به د بڼگین په دېوان
 ورکړ شوي وي او یا هم شرنکه چې خوا به محمد بڼگین پخپله
 د تصوف او سلوک د لارې لاروی ؤ، نو بڼایي چې دې به د
 باین یل پېر د کورنۍ مرید ؤ، دا خبره په دې هم
 پیاوړې کېږي چې بڼگین د باین یل د بڼگان مخلصان و او
 خصوصاً دده د اېو بیت خو دا ټول لاپسې پیاوړې کوي؛
 پیر بڼگان د میان علی د میان پنجوشه

هسې پورته پسې تللی د ازغیر دی (۱)
 او هم خواجه بڼگین د عالمانی د راغونډونکی معاصر او د وار د اړیک زب پوښتې لاروی دی

(۹) کریمداد

کریمداد در وښانی کورنه یا بڼگان لارې یو تکړه غږی دی
 چې د دېوان تر لاسه کېدلو یې له نفو موری نه راویوست، فکر
 کېده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د باین یل د بڼگان
 لسی دی) وي، خو په پاېه سی کلام کې یې د « بڼگین » ټکي دې -

ددی خیال مائی و رانہ کپی ده (۱)

۱/۳۴- دکریمداد دینتو شعرونه:

دکریمداد رو بنائی دینتو شعرونه نیمکری دپوان تراسه شوی
 چي د انديا آفس لندن په کتابتون کي ساتل کيږي، له دې دپوانه
 دپېښور پښتو اکیله یحیی نقل اخېستی او خپور کړی یې دی (۲).
 ددپوان سرلیک «توک پورې رسېدلې او دانکار وي چي
 دده دپوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، حکم
 موږ وینو چي داکثر و شاعرانو دپوه و، هر ی، په دیفرو کي
 دپري غزلې خوندي کيږي.

دکریمداد شعر خون او روان دی، ځای په ځای یې لکه
 دنور و روښانیانو غوندي دکامل پيښ وجود ضروري گڼلای
 او بايزيد روښان یې ددين سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- دکریمداد پاپسی وینا:

دکریمداد دپښتو دپوان په پای کې دده پاپسی وینا هم-

(۱): دکریمداد دپوان سرلیک.

(۲): ددپوان دپښتو اکېډمۍ له خوا په ۱۹۹۳ کال په سلو مخو کې خپور شوی
 او په سرلیک کې یې دده په ژبه او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): دتفصیل له پاره وگورئ: دکریمداد دپوان.

راغلي ده او بنايي چې پا پسي وينا يې هم پوله نه وي تر لاسه شوي او له منځه تللي وي .

د کريمداد په دري شعر و نوکې دده نوم نشته بلکه دعيتي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې خان عيشي بنگسې لې خو ترکنده نه ده چې ددې دپوان مصحح بناغلي خيال بخاري - دا کلام يوانې له دې امله چې د کريمداد له دپوان سره موبني راغلي ، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري .
په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بله کپني او موبني د کريمداد پا پسي وينا بولو .

۱۱) قادر د اړو بڼاني

قاد د داد هم يو رو بڼاني شاعر او دخونې وينا تښتن دی ، د ورکې وينا سا پدا کېدو او په خيبر ادب او ورکه خزانه ، کي يې خوندي کېدلو داد ب په نهي وپښانده ، دی هم درو بڼان دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ ۱۱۱ .

۱/۳۶ - د قادر داد شعرونه :

د قادر داد پوله وينا لاتر اوسه نه ده تر لاسه شوې ، يوازې -

---

۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۲۹۵ ، ۲۹۶ مخونه .

پنځلس پارکي يې په وړکه خزانه کې راغلي دي ، شعر يې خون،
روان او د روښاني لارې روښانو ننگي دي او هم دده په شعر
کې د مينې سوي ترانې راغلي او پر روښاني ادب يې عشقي وينا
هم وړ زياته کړې ده (۱) .

۱۱۱ اورکزی

اورکزی هم د روښانيانو يو متاخر شاعر دی چې
د دولسې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی حل د خيبر ادب او بيا ورکې خزاني خوندي کړې ده .
اورکزی يې نوم نه ښکاري ، برېښي چې دی به په قام او کړي
ؤ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه ؤ ، په گوته کې د
ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو دېوان خوندي دی چې د احمد شاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) ، اوله روښاني اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی همداروښاني -

۱۰۱۰ دده وينا او دده د پېژندگلۍ له پاره وگورئ: خيبر ادب ، ص ۱۰۱
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۲ مخ پورې ، وړکه خزانه لومړۍ

۱۹۹۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۳) : د اخبره ښاغلي سيال کاکړ نامه کې ده .

اورکزی وی ، خوبیا هم داخبره هله سپینیدی سی چی د قابل
اورکزی دپوان ولوستل شی .

۱۳۷- داورکزی شعرونه :

اورکزی د دپوان خاوند بڼکاري ، خوان عشقی شعرونه
لري ، خومون ته یې دکو توپه شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي
د رو بڼانه لارې تکړه لاروی او درو بڼان پیر کلک علاقمند
دی ، وایي :

رامدد بایزید مکین کړا په تقوی کې می متین کړه
د عقبی د معاش فکر ، همدده په رهبری کړم

«۱۱» شیخ آدم روستانی

آدم د پښتورغونې دپوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه
هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشنخر په شا وخوا کې
استېدلی دی ، دا ورنگ زېب دوامنه په وخت کې یې ژوند کاو
او خوانه شعرونه یې ویلي دي .

۱۳۸- د آدم دپوان :

له آدم نه یو بشپړ دپوان پاڼې دی چې نسخه یې ښکړتیاي
او لوېدی لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او تر لاسه شوې-

وينا يې دوو نيموزو بيتونو ته رسېږي او وايي :
 دوو بين قلا به کړم پرې دې وې وې
 برکت هې په اواز کې دکامل شسته ۱۱

۱۲) ميرخان روښاني

ميرخان هم يو لرغونی روښاني شاعر دی چې ميرانزا-
 حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې ياد کړی دی او د دولت
 په دېوان کې يې يوې اوږدې قصيدې ځای نيولی دی.

۱/۳۹ - د ميرخان دېوان :

د ميرخان د دېوان يوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني
 ميرانزا يف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپله شوې نه ده ده.

۱) ادبي ستوری ، د ليکوال اش ، زوهم ټوک ، ۱ - ۲۴ مخونه .

۲) هدا پورتنی اش ۲۵ - ۲۸ مخونه .

(٤)

روښاني دولت ليکني

روښانيانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده ، چې
حتی دده مخالفانو هم په دې لاره له تلو نه ډډه نشو کولای ،
اخوند در وېزه خان مجبور ګانه چې لکه د بايزيد روښان
غوندې مسجع نثر و ليکي او زامنو او ملګرو خويي پخپلو ليکنو
کې حتی په هغه لاره هم پيل ايښی چې در وېزه هغه د بايزيد
روښان د کفر دليل ګانه لکه وحدت الوجود چې د در وېزه د
د کړکېچد په وينا کې هم په ډاګه خوله تائيد شوی او دا کار
هم ثابتوي چې له روښانيانو سره د در وېزه يانې مخالفت د دين
او عقيدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د ښه وې په لاسه و .
له دې نه چې تر شوی د پخوانيو وينا والو حيني داسې وينا کې
هم شته چې ظاهر خود روښان پير او روښاني لارې يا دونه
نه لري ، خود وينا الفاظ او محثی يې دا شاهدي و رکوي .

چې دا ويناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او -
 دلته دڅو همدغسې ويناوالو د ويناو او ليکنې يادونه کېږي .
 زه اټکل کوم چې دا کسان هم روښانان وو خو څرنگه چې د وينا
 په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پر پکړي
 حکم نه پريکوم او دا وږو او پلنو څېړنو په هيله يې دوي
 ليکنې پلمنه کې لښتو ياد راځي .

« اخوند ميا داد »

اخواند ميا داد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې
 په يوولسمه پېړۍ کې شونډ کاوه ، موم په روښاني
 شجره کې د بايزيد روښان يولسمی چې د جلال الدين نوم دی ،
 د ميا داد په نامه پېژنو او هم د روښان په پلارښه شجره کې دده
 يو دتره کم وسی هم ميا داد نومېږي .

۱/۴ - د ميا داد شعرونه :

د ميا داد يو هغه شعر چې د عبدالغني کاسي له جونگ نه
 زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصي صوفيانه
 حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همداران دده څو
 شعرونه د ملا ښايسته خان په جونگ کې هم شته (چې ما په
 ادبي ستورې کې خوندي کړي دي) قاضي عبدالمحليم اش د —

دشېخ رحمكار كا كا صاحب خليفه كهنې او د اتمانز وږي بڼوردي
 دي، دده د ژوند زمانه يې له ۱۱۰۰ هـ ق كال نه راوروسته
 اېټکل كړې ده، زه له دې كبله چې دده يو تر لاسه شوي شعر
 د خاصې صوفيانه خلقې سره اړه لري اېټکل كوم چې اخوند مياداد
 به روښاني شاعر و، دده د پوهان يوه نسخه په كهنه كې د ښاغلي
 سيال كا كړ په كتابتون كې خوندي ده (۲)، نو كله چې دا نسخه
 وڅېړل شي امكان شته چې داسې ټكي تر لاسه شي چې دده په
 روحانيت سره پېره دده روښانيت هم ترې تر كوتل شي.

(۲) شېخ فرید

شېخ فرید همدارغونې شاعر دی او د وینا پېر ن
 پاتې دی.

۱/۴۱ - د شېخ فرید شعرونه:

دده يو شعر ښاغلي اش په خپل ټېر هېر شاعران كې خوندي
 كړې اوله يوه هغه جوړنگ نه يې چې په قصود كې ليكلي شوي ،
 راخيستی دی .

خترنگه چې له يوې خوا په ټېر هېر شاعران كې (۳) دده -

(۱): ټېر هېر شاعران ، اش ، له ۲۹ مخ نه وروسته .

(۲): دا خبره سيال كا كړ راته كړې ده .

(۳): ټېر هېر شاعران ، ۲۷ مخ .

راغلی شعر دروینانی صوفیانه خلقی د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او له بلې خوا په روینانیان د مغلو تاریخیان (۶) کې د شیخ فرید په نامه یو سړی د میا روینان له مریدانو شمېر کېدل شوی نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روینانی او دروینانیت د روینانه لارې لاروی وي.

(۳) اخوند مصري

۱/۴۲ - داخوند مصري شعرونه:

د عبد الغنی کاسي په جونگ کې داخوند مصري یو شعر خوندي دی چې دروینانی خاصې صوفیانه ^{خاتیش} شعر و نو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبی ستور کې چې خوندي کې دی، د د ه داروینانی ډوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روینانی شاعر و.

(۴) آدین

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسی په جونگ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه

۴۱: روینانیان د مغلو تاریخیان ۱۵۲ مخ ۲۱۰، ادبی ستوری، ۱۲-۱۳ مخونه.

حلقې يو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کېږي دى“
فکر کېږي چې د اشاعر په همدرو بڼان د لارې تلوېکى و .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آن ادبي شعر چې د صوفيانه حلقې د شعر و نو په خاص
چوکاټ کې ويل شوى د کاسي په جونگ کې خوندي دى او ماترې
راخيستی (۲)، د شعر بڼه او د فکر د وليدې دواړه د دې اېتکلان
هواروي چې آزاد دې روښاني شاعروي .

(۶) سعيد

۱/۴۵ - د سعيد شعرونه:

دولت روښاني شاعر په يو بيت کې دارزانی، ميرزا، او
مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه وروسته د احمد او سعيد
نومونه هم راوړي :

---

۱۱ : وگورئ : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

۱۲ : همدا اش ، ۱۷ مخ .

او ارثانی، میرزا، مخلص، احمد، سعید دی ۱۱۰
 او د ابیني چي احمد او سعید هم روښانی شاعران وو، خو
 وینایي چېرې نه وه، د کاسي په جوړگ کې د سعید په نامه
 یو تصور فی شعر خوندي دی چې ما په ادبی ستوري کې د سعید-
 خلیل په شعرو کې راوړی دی (۳)، خودده د شعر جوله او د
 دولت شاعر د اپورتنی بیت د دې اټکل ځای پیدا کړي
 چې د اشعر دې د هدی سعید وي او زه د پیر بکر و سندرې
 تر پیدا کېدو پورې په دې باب پیر بکر ی حکم
 نه کوم.

(۷) احمد

۱/۴۶ - د احمد شعر و نه:

د دولت په پورتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې -
 ښایي دا به هم روښانی شاعر وي، د وینا پته یې چېرته
 نه وه، خود کاسي په جوړگ کې د احمد په نامه یو شعر
 خوندي دی او له بهی نه یې ښکاري چې د اشعر به دروښانی -

(۱) : وگورئ : د دولت لوانی د پوان.

(۲) : وگورئ : ادبی ستوري، ۲۲ - ۲۳ مخونه.

فكري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړي
بيت داسې دی :

جنت يې روح کړه په زېږانه
چې پکې ناستې د جنت جوته
په هر حال د دې کسانو په باب پر پکړې حکم نه کوم ،
د دوی وينا وې روښاني ډوله او دوی روښان ډوله
وينا وال بولم او باوري يم چې د پښتو ادب دميتانو
راتلو نکی ادبی هڅې او خپرنې به د موضوع ښه روښانه
کړي .

د دې رسالې اخځليک

- ۱ - خير البيان د بايزيد و بنان ، عکسې چاپ ، کابل ، د کابل پوهنتون
د ادبياتو پوهنځي ، ۱۳۵۳ نش
- ۲ - خير البيان ، د بايزيد انصاري ، د پښتو اکېډمۍ خپرونه ،
د حافظ عبد القدوس قاسمي په سرزيه ، ۱۹۹۴ ع .
- ۳ - دولت دېوان ، داستاد رشاد په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونې ۱۳۵۳ ش
- ۴ - د واصل و بناني خوشعرونه ، د پوهاند عبد الشکور رشاد -
په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونه ، ۱۳۵۳ ش .
- ۵ - در و بناني يوه بې نومه قلمي مجسمو ، د مرحوم دوست محمد بروج
د کتابخاني ، اوس د پښتو ټولني د کتابتون .
- ۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلي مخزن ، د ليکونکي د کتابخاني .
- ۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلي (بيانات افخاني) د وټوکه .
د ليکونکي د کتابخاني .
- ۸ - مخزن ، د پښتو اکېډمۍ خپرونې ، د کاکا خېل په سرزيه ، ۱۹۹۹ ع .

- ۹ - دارذاتی د قلمي دېوان یو نقل، د پینوا د کتابخانې، ۱۸ مخه.
- ۱۰ - دارذاتی د نثر نقل، د استاد حبیبی د کتابتون.
- ۱۱ - دېوان میرزا هد افغانی په ۱۳۳۳ هـ ق کال کې د کند هارې تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.
- ۱۲ - د میرزاخان د دېوان یوه نیمگړې قلمي نسخه، د لیکونکي کتابتون.
- ۱۳ - د میرزاخان انصاري دېوان، د هېش خليل چاپ، ۱۹۵۹ ع.
- ۱۴ - دېوان کریمداد، د پښتو اکیډمۍ خپرونې، د خیال بخاری په سرلړ، ۱۹۶۴ ع.
- ۱۵ - تذکره الابرا و الاشرار، د اخوند دروېزه، د نشر او اشاعت خپرونې، ۱۹۹۰ ع.
- ۱۶ - دېوان خواججه محمد بنګس، د پښتو اکیډمۍ چاپ.
- ۱۷ - د ملا بنایسته خان قلمي جوړنگ، د لیکونکي کتابتون.
- ۱۸ - صراط التوحید، د ادارۀ اشاعت سرحد خپرونې، ۱۹۵۲ ع.
- ۱۹ - د پښتو یوه بې نومه قلمي مجموعه، د اطلاعات او کلتور د وزارت د خطي کتابتون.
- ۲۰ - د روسي دورن انتخابات، د میرزا د شعري برخې، ۱۸۳۷ ع.
- ۲۱ - د پښتو ادبیاتو تاریخ، د وهمدوک، د استاد حبیبی، ۱۳۳۲ ل کال.
- ۲۲ - د روښانیانو ملي نهضت، د اسلانوف، د خپرونو لړۍ اکبر بنعمتدین ژباړه، د پښتو ټولني خپرونې، ۱۳۵۳ هـ ش.
- ۲۳ - د پښتو ژبې زده کړې لارې، پښتو اکیډمۍ.
- ۲۴ - د پښتو ادبیاتو تاریخ، د بناعلی رښتین، د ادبیاتو پوهنې، گستنۍ چاپ.
- ۲۵ - تاریخ مختصر افغانستان، استاد حبیبی، د وهمدوک، ۱۳۳۹ هـ ش.
- ۲۶ - روښانیان د مغلو تاریکیان، عبد الاکبر خان اکبر، پېښور.

- ۲۷ - روحانی رابطه اور روحانی تہون، قاضی عبدالحلیم اش، پېښور، ۱۹۶۵ء.
- ۲۸ - پښتانه د تاریخ په رښاکی، سید بهادر شاه، ظفر کاکا خیل، پېښور.
- ۲۹ - افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلامی محمد غنبار، ۱۳۴۶ء، کابل چاپ.
- ۳۰ - د پښتو ادب تاریخ، بناغلی رښتین، کابل، ۱۳۲۵ ش.
- ۳۱ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۲ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضی عبدالحلیم اش، ۱۹۶۳ء، پېښور.
- ۳۴ - د خیر ادب، مراد شینواری، پېښور، ۱۹۵۷ء.
- ۳۵ - پښتانه شعرا، لومړی ټوک، استاد حبیبی، ۱۳۲۰ ش، کابل.
- ۳۶ - ادبی ستوری، حبیب الله رفیع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
- ۳۷ - د پښتو پخوانی تذکرې، حبیب الله رفیع، تاریخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش، کابل.
- ۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۲ ش کال، لومړی ګڼه، د بناغلی رښتین مقاله.
- ۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، لومړی کال، څلورمه ګڼه
د حافظ عبد القدس قاسمی مقاله.
- ۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، ۲ کال، څلورمه ګڼه، د
داکټر محمد شفیع لاهوری د مقالې: (بایزید انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبد القدوس په وسیله).
- ۴۱ - آریانا مجله، ۲۸ کال، ۶ ګڼه، دار و انباد دوست محمد بریڅ -
د روښان د مکتب دیوه ناپېژندلی کتاب، تر سرلیک لاندې مقاله.
- ۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړی ګڼه، د لیکونکی «د پښتو سیوه -
بی نومه قلمی مجموعہ» مقاله.

- ۴۳ - هېواد ، ۳۲۶ لړکال ، نمری ، د بناغلی رښتین د قلمونې نسخې
د پېژندگلوی مقاله .
- ۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کلاک ، لندن ، ۱۹۶۵ع .
- ۴۵ - داروایباد استاد پوهاند عبدالحي حبيبي یادداشتونه .
- ۴۶ - د پیاوړې فولکلور یست او په پښتو مین لیکوال بناغلی ولي محمد -
سیال کاکړ یادداشتونه .
- ۴۷ - د بناغلي ز لهي هېواد مل یادداشتونه .
- ۴۸ - دهند د کتابخانې پښتو خطي نسخې ، ز لهي هېواد مل ، ۱۳۶۳ ش .
- ۴۹ - ادب ستوري ، دوهمه لړک ، ۱۳۵۹ ش ، کابل .
- ۵۰ - خير البيان ، د حبيب الله رفيع په سرينه ، د قاسم بنوچ چاپ ،
۱۹۸۵ع ، پېښور .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**